

Havas István:
A MAGYAR IFJÚSÁGI IRODALOMRÓL *

Elsősorban tisztába kell jönnünk azzal, hogy az ifjúsági mű (gyermekvers, gyermekmese és novella) irodalmi, vagy pedagógiai mű-e? Ha az e nemű elterjedt és örökkévált értékeket mélyebben vizsgáljuk, arra a meggyőződésre jutunk, hogy igenis, valamennyi irodalmi termék a szó legszorosabb értelmében. Irodalmi, mert igazi író alkotása kell, hogy legyen. A valódi nagy költő azonban mindannyi nemzeti költő, s egyben akaratlanul is nevelője, irányítója nemzetének, legtermészetesebb, legréjtettebb akaratának és vágyainak megnyilvánulója. Alkotása tehát természetes, tiszta; irodalmi mű származásánál fogva, pedagógiai mű hivatottságánál fogva. Ilyen művet irodalmunkban szép számmal lehet találni, termésünk elég bőséges ahhoz, hogy ifjúságunkat elláthassuk, és hívő emberekké, igaz magyarokká nevelhessük. Csak a kiválasztás, majdnem azt mondtam: a felfedezés munkája vár még a magyar nevelőkre. De hogy ezt megtehessük, a kérdést mélyebben kell vizsgálat alá vennünk.

Ha a múltba visszapillantunk, ifjúsági irodalmunk olyan régi, mint maga a nemzeti irodalom. A pedagógus hivatott szemével nézve, a régebbi időben is már találunk szinte kész remekeket, kerekded részleteket Pázmány, Balassi, Zrínyi, Gyöngyösi, Mikes stb. és a kuruc kor termékei között, természetesen, nem ifjúság számára írottat, de olyat, mely részeiben azé is lehet, kivált a nagyobbaké.

Legrégibb gyermekköltőnk, akit határozottan annak mondhatunk: Bezerédj Amália, akinek 1836-ban jelent meg *Flóri könyve* c. műve /*valójában csak halála után, 1840-ben, Pest, Heckenast Gusztáv – K. M. J./*, melynek ütemes, kedves versikéit, rímes mondásait egyetlen kisleánya számára irogatta és összegyűjtötte. Van köztük sok gyenge is, kivált a földrajziak, de az olyan versikéi, mint a „Mit ettél, báránycám? Zöld füvecskét, asszonycám!” kezdetű, örökbecsű termékei a gyermekköltészetnek, éppen, mint a „Csere bogár, sárga cserebogár” kezdetű népdal a nép poézisének. Olyan, mint a lehelet; belső és külső formája, belső és külső ritmusa összeolvadó, eleven; oly tiszta, természetes gyermekvers, hogy hallatára a domboldalon ékeskedő vadrózsára gondolunk. Bezerédj Amália mélyszívű, költői lelkületű nő volt, aki ösztönszerűen megtalálja formáját a legtermészetesebb asszonyi, anyai érzés megnyilvánulásának. Irodalmunkban, de tán a világirodalomban is példátlan eset, hogy egy anya ajkáról összegyűjtött ritmikus mondókák, versek: egy nemzet gyermekköltészetének úgyszólván úttörői lesznek. A magyar anya kész apoteózis ez.

Ami elődje és folytatása ennek, az fönnmaradt kis részében ott lelhető fel népköltészeti gyűjteményeinkben. Bezerédj Amália gyermekköltészetének elődje és folytatása is ez: egészen Petőfi fölléptéig. Ez a lángész, aki nemzeti költészetének báját, színét, erejét és eredetiségét a népiesből merítette, aki elment az ősforráshoz, az örök emberhez, a népihez: akaratlanul rátalált a magyar gyermekköltészet igazi mivoltára is, mikor megírta *Arany Lacinak* c. versét.

1847 nyarán (június 1-10-ig) Aranyéknál tartózkodott, Szalontán. „Akkor írta Laci fiamnak a verset, ki akkor hároméves volt – írja Arany – s kit igen szeretett.”

Voinovich Géza azt mondja: „Ez a vers igénytelenségében is mestermű; a költő leszáll a gyermekek értelméhez, lelkéhez, de művén a költészet bája ömlik el, s a gyermeklélek ismerete.” Voinovich Géza e jegyzetével a gyermekvers ismerveit világosan állapítja meg. Igen, ezek annak a létfeltételei, s itt van az irodalom és a pedagógia harmonikus együttességben és természetes egymásutánban (I. irodalmi, II. pedagógiai mű). Egy másik esztétikusunk, Horváth János, Petőfiről írott nagy művében erről a halhatatlan gyermekversről a következőket írja: „Gyermekmesét ír Arany Lacinak, s nemcsak az elbeszélendő történetecske szabja meg modorát, hanem a gyermekmese műfaja is, mely tudvalevőleg a gyermeki képzelet élénk foglalkoztatását célozza, a kíváncsiság szüntelen játékos ingerlésével, a kielégítés folytonos halogatásával, s végül is meglepő elintézésével. A mesélő, hogy úgy mondjam, lélektani játékot űz a naiv gyermekkel. Évelődve mesél. Az Arany Lacinak írt kis mesében több a várakoztató, kíváncsiságingerlő kérdés, mint a felelet: nagy feneket kerít a kis ürgeöntésnek; s mikor végre csakugyan rátér a dolgra, oly élénk érdeklődést színlel, mintha – gyermekként – maga is jelen volna az ürgeöntésnél. Egyébként a közönséggel való humoros játék itt nemcsak a mese testében, hanem keretében is megvan, a bevezető és végső sorokban, melyek egyenest hallgatójával (Lacival) foglalkoznak, belecsalogatják a mese világába, s visszatérítik a valódiba.” Egyik régebbi méltatója e versnek (Hartmann János) pedig így ír: „Petőfi nagy nevető szeme kimosolyog a versből, amint a gyermekkel mókázik”. A költemény gyermekversi elsőrendűségét mi sem bizonyítja fényesebben, mint az, hogy a hároméves kis Arany Laci fejében hamar megragadt. Arany János augusztus 25.-én kelt levelében azt írja Petőfinek, hogy „Laci a hozzá írt versedet könyv nélkül tudja. Akárki jó a házhoz, első dolga: mutogatni a verset, hogy azt neki Petőfi Sándor bácsi küldte”.

Mindezekhez hozzátesszük, hogy ez a vers az öntudatos magyar gyermekversek karakterisztikus őse. A fenn vázolt nagy erényeken kívül: lüktető drámaiságával is megragad, s eleven belső és külső ritmusával valósággal belopódzik a lélekbe, kicsinybe, nagyba egyaránt.

Pósa Lajos maga beszélte el nekem, többször is emlegetve, hogy ez a vers reá igen nagy hatással volt, ő itt találta és innen vette nemcsak a buzdítást, de az „örök mintát” is, mert ennél szebbet és halhatatlanabbat nem ismert. E nélkül a vers nélkül talán nem is lett volna soha gyermekköltővé – mondotta nekem őszinte vallomásképpen.

Petőfitől Pósa felléptéig mintegy négy évtized telik el, de ezen időben nem is akadt Gyulai Pálon kívül senki, aki Petőfi remekét felfedezte volna olyan értelemben, ahogy azt Pósa tette. Gáspár János *Csemegéiben /Csemegék olvasni még nem tudó gyermekek számára, 1848, Kolozsvár, – K. M. J./* több helyütt felcsillan egy-egy természetes, vagy nemzeti vonás, de inkább csak pedagógiai irányzatú rigmusok ezek, a költészet elevenítő varázsa és ereje nélkül. Íme egy a jobbaktól: *Madarak beszéde* a címe. „Csacska szarka cserget, – Gólya kelepelget, – Réce-ruca hápog, – A liba, lúd gágog. – A gyöngytyúk rikácsol, – Jérce kotkodácsol, – A galamb turbékol, – A kakukk kakukkol, – Kakas kukorékol, – A veréb csiripol, – Tyúkocska karicsál, – Pacsirta

hangicsál. – Bús gerlice búgat, – A daru meg krúgat, – Csicsereg a fecske, – Ennyi a versecske!” Bizony, száraz versike ez; a költészet áldott esője, őside hamva alig érintette. Épp ilyen értékű dolgokat írtak abban az időben a divatos gyermekköltők szinte valamennyien. Ide írom nevüket nagyjából, zárjelbe téve egyik-másiknak elterjedtebb versikéjét: Dienes Lajos (A kis huszár, A táncos szamar, reggeli ének); Fekete Mihály (A leány és a cicus, Vasárnap, Isten háza, Házfedéskor, A kényes lányka, A földműves dala); Horkai Antal (egyike volt a leggyöngébbeknek); Kobány Mihály (Az illedelmes gyermek); Kuthen, valódi nevén Barina Vendel (A kis nyulak); Lukács Pál (A kis kézműves dala); Szécsi Károly (Korhely Jancsi); Szulik József (Anyám háza); Talabér János (Fészek, A csillagos ég) stb. Az egykorú elemi iskolai olvasókönyvek lapjait javarészt ezek a vértelen, költőietlen versikék töltik meg. S hasonló volt a helyzet az ifjúsági olvasmányokkal is. „Az ifjúsági irodalom pangásának – írja Pintér Jenő nagy Magyar irodalomtörténetében – nagyrészt az idegen szellemű fővárosi könyvkiadók voltak az okai. Ezek csak kényszerűségből fanyalodtak egy-egy magyar nyelvű ifjúsági irat kiadására. Ilyenkor olcsó bérért megfogadtak egy-egy kezdő író, megbízták valamely kelendőbb német kiadvány megmagyarításával; vagy hoztattak néhány olcsó külföldi metszetet, s hozzáillő szöveg megszerkesztésére fölkérték valamely tollforgató ismerősüket. Még a híresebb külföldi meséskönyvek is többnyire csak elrontott kivonatokban kerültek forgalomba.” Íme, a könyvkiadó üzleti éhessége s gyenge hazafisága mennyire beleszólhat a nemzet szellemi életébe!

Csupán egy igazi tehetség alkot néhány tökéletes remeket ebben az időben: Gyulai Pál, akit, mint Petőfi költészetének első igazi nagy tanulmányozóját, szintén az Arany Lacinak írott remek inspirálhatott, de megihlette bizonyosan a népköltészet, melynek gyűjtésével és közreadásával Arany Lászlóval egyetemben foglalkozott. A *Bölcsődalok*ban a magyar gyermekköltészet legüdébb, legtisztább hangjai csendültek föl, bűbajos muzsikától (párhuzamos rímek, lenge ritmusok) kísérve. Méltó párjai: A két kiscica meg a hamis gyerek, a Géza úrfi, A vándorfiú, A szél és a nap, Krisztus és a madarak, A pulyka és a veréb, A szarka és a gilice stb. Ezeknek a megjelenése nemzeti gazdagodást jelentett. Mint gyermekköltők az ő nyomán érdemben osztályosai: Szász Károly és Győry Vilmos.

Ennek a kornak már van egy-két elterjedtebb gyermeklapja. Az első magyar gyermeklap a *Magyar Gyermekbarát* volt 1843-1844-ben. Szerkesztője Szilágyi Ferenc. Ezt követte a szabadságharc után a *Fiatalság*, mely 1851-ben indult meg. Szerkesztője Brassai Sámuel volt. Majd jelentkezett a *Gyermekbarát*, mely 1859-től 1867-ig állott fön. Szerkesztette Szabó Richárd. Kívüle Dienes Lajos és Horkai Antal írtak bele eredeti verseket. Később Aszódy Mihály és Csengey Gusztáv voltak szerkesztői. Egyik legelterjedtebb Forgó bácsi *Kis Lapja*. Ez a Forgó bácsi Ágai Adolf ismert nevű író volt. Ámde a lapot inkább az ügyes üzleti szellem tartotta fön, mint a nemzeti lélek vagy irodalmi ízlés. A fantázia nevelésére ösztönszerűen hatott; színtelen versei, valamint csevegő prózája azonban idegen szellemet árasztottak, néha úgy hatottak, mintha idegen fordítások lettek volna. A Dolinay Gyula *Hasznos Mulattatója* és ennek ikerje: a *Lányok Lapja* sem jelentettek többet amannál. Annyiban azonban

fölötte álltak, hogy időnkint Reviczkytól, Rudnyánszkytól, Gáspár Imrétől, Inczédytől, Szabóné Nogáll Jankától s még egypár jobbnevű írótól is hoztak egy-egy verset, elbeszélést. Ezek a költők és írók azonban nem adtak mindig elsőrangú dolgokat a Dolinay-lapokba. Adták az ígért egy, esetleg két forintnak megfelelő, sietve (sokszor a kávéházban) összerótt verset, bizonyos beállítással a gyermek számára. Ahogy maga Dolinay sem vette irodalmilag komolyan a lapját, ők sem igen törődtek vele. Az ő lapja nem jelentett korszakot gyermekirodalmunkban, azonban nyom nélkül se tűnt el egészen.

A múlt század nyolcvanas éveinek elején, 1884-ben jelent meg Szegeden egy *Dalok, regék az ifjúság számára* című könyv, Jankó János rajzaival, Burger Gusztáv és Társa kiadásában /*tkép. bizományában – K. M. J.*/. A könyv szerzője Jókai Mórnak ajánlotta azt, s előszót a könyvhöz Mikszáth Kálmán írt. Immár ismert nevű, de az életviszonyokkal nehezen küszködő ifjú költő írta: Pósa Lajos, aki akkoriban Szegeden hírlapíró volt. A 104 oldalas képes kis könyv tűzrólpattant pompás gyermekverseket tartalmazott. Az előszóból lehetetlen nem idéznem ezt a részletet: „Írj, kérlek, minél több *ilyeneket*, hátha a mese és a gyermekdal visszaviszi nekik (a gyermekeknek) a friss gyönyörök ama forrásait, amelyeknél a mi apáink gyermekkorukban oly sokáig időztek, és olyan nagyon megizmosodtak, s amelyek mellett a mai gyermekek vasúton rohannak el: hátha a korai érettség nyegleségeit eldobják, s fölülnek a lenézett vesszőre, hogy jókedvűen nyargalásszanak rajta, mert ez az egyedüli paripa, mely sohasem veti le lovagját, s melyen utolérhetően élvezet ülni.” Tengermélységet rejtő igazságok lappanganak e sorokban a mai nevelést illetőleg is. Ám ott vannak ezek az értékek a Pósa-könyv rímeiben is, melyeken a népköltészet üde bája és természetessége kicsinyeinkre fölragyog. Az Altatódal, A kis honfi, Balog partján, A póruljárt veréb, A kóró és a kismadár, Dal a hazáról, Kacor király stb. már ebben a kötetben napvilágot láttak, s ha Pósa ezeknél többet nem is írt volna, neve a gyermekköltészet terén fönnmaradhatna örök időkre. De két év múlva, ugyancsak Szegeden, megjelenik Pósa második gyermekverses könyve is, melyet most már Mikszáth Kálmánnak ajánl szeretettel, s ír is hozzája pár sort előszóképpen most már ő maga. Ebből is kiveszek pár sort: „A gyermekeknek szóló lant nem lekicsinyleni való. Édes hangok, örök emberi dallamok ömölhetnek arról, ha a szív is, a lélek is ott játszik húrjain. *Mosolygó aranymezőkön jár a gyermekköltő. Csupa derű, csupa fény itt minden. Még ami kis bánat van: az is szelíd báránnyalleg gyanánt vonul keresztül a kék boltzatos egen.*” Persze, ha azt a költőt: Pósa Lajosnak nevezik, tesszük hozzá most már mi. Fél száz kisebb-nagyobb gyermekvers muzsikál kötetéből felénk és Pósa kincsházának legértékesebb elemei vonulnak föl előttünk a két eddigi kötetben. Kedves, ismerős alakok a gyermekszobából, az életből, a Tisza partjáról. Barátkoznak, csillognak, élnek. Hangjuk ismerős, ez csendül fel a fonóban, aratáskor, kukorica-fosztáskor, szüretkor. Közvetlen, mint a madarének, pajkos, mint a jókedvű magyar. Könnyed, még ha komoly is, mert ott van kíséretében mindig egy-egy föl villanó sugár, mely mosolyogva vezet a szívhez a mélységet, a bölcsességet. Azok az alakok, az a zengés, az a humor, mely abban a két Pósa-kötetben már megnyilatkozott: nagy útra indultak végig a hazán. Szándékuk, hogy bevezessék a gyer-

mekszobába a száműzött magyar tündéreket. Azokat, amelyek évszázadok óta éltek népünk szívében és meséiben, de nagyrészt hiányoztak – gyermekköltészetünk-ből. Itt már lehet érzékelni, hogy Pósa az a hivatott költő, aki egyik kezével ki fogja vezetni a vézna, mesterkéltnél idegen törpéket, manókat, szellemeket a kicsinyek szobájából, s a másik kezével bebocsátja az egészséges erőtől duzzadó, érzélgéstől ment magyar szellemet.

A két kötet nem idézett föl országos eseményt. Nem zavarta föl a poshadt vizeket: sem a maradi fejekben, sem a szülők, politikusok kebelében, még az irodalomban sem, kivéve egypár lelkes embert, akik gondolkoznak és látnak. Nálunk, fájdalom, egy brutális gyilkosság országos szenzáció s beszéd tárgy: a szalonokban, vasúti kupékban, kávéházakban egyaránt, de egy teremtmény új könyv többször elkallódik az ismeretlenségben. Pósanak a saját kiadásában megjelent két remekét is ez a sors érte volna, s tán csak ma ásnák ki, halála után, és csak ma fedeznék föl nevét az irodalom és pedagógiánk számára, ha nincsen Pósa ismerői sorában egy finomérzékű, jól látó és értékelő reális üzletember, aki maga is Szegedről Pestre jővén, ifjú vállalatára számára megnyeri az új s első igaz magyar gyermekköltőt. Ez a derék kiadó: Wolfner József volt. Az ő-alkotta tényező, mely Pósa nevét és tehetségét országosan ismertté tette: Az *Én Újságom* c. gyermeklap, melynek első száma 1889. december 15.-én jelent meg, s amelyet Pósa 1914. évi július 9.-ig, haláláig, lelke egész odaadásával szerkesztett. Apa nem szeretheti, nem gondolhatja jobban legkedvesebb gyermekét, mint ahogy Pósa gondozta az ő egész világát jelentő gyermeklapját, mely korszakalkotó lett nemzeti gyermekirodalmunkban. Senki úgy nem tudta és nem érezte a gyermekirodalom jelentőségét a maga teljes nagyságában, mint ő. A legjobb írókat vontta be a lap teremtmény munkájába: Jókait, Herczeget, Mikszáthot, Gárdonyit, Rákosi Viktort, Gaál Mózeset, főképp Benedek Eleket, aki eleinte szerkesztőtársa is volt. S nevelt újakat: Heteyi Gábort, Sebők Zsigmondot, Egri Györgyöt, Lőrinczy Györgyöt, Tutsek Annát, a két Mórát (Istvánt és Ferencet), Lampérth Gézát, Peres Sándort, Bodonyi Nándort stb., akik közt e sorok írója is szerényen meghúzódik. Munkatársainak minden sorát és szavát gondosan átnézte, mérlegelte, ha közelben voltak: megbeszélte velük. Nem egy nehezítést váltott ki ez a tette az érzékeny írói lelkekből, de soha senki sem haragudott meg reá, mert szándéka tisztaságát és nemességét mindenki érezte.

Egy alkalommal ma élő legnagyobb írónkkal, Herczeg Ferencsel volt nevezetes ilyenemű találkozója, mely érdekes és tanulságos irodalmi megnyilatkozást idézett elő. Pósa ugyanis a nagy író *Himlő-utca* c. történetét nem ítélte gyerekkézbe adhatónak: nem a tendenciájánál fogva, hanem a feldolgozásmódja miatt. Erre Herczeg az egyik folyóiratban, *Levél egy gyermeklap szerkesztőjéhez* címmel, cikket írt, ahol Pósa meg nem nevezve, elmondja nézeteltérésük mibenlétét, s egyben-másban újabb felfogását az ifjúsági irodalomról – Pósaival szemben. „A Himlő-utcában szereplő beteg fiú édesanyja – mondja Herczeg – megküzd a fantasztikus fenevaddal, mely a halált szimbolizálja, és hogy rózsás és sima maradjon a gyermek arca, fekete óriás-kígyókkal a tulajdon arcába maratja a himlőhelyeket. (Mellesleg megjegyzem, hogy a mese vége „jó”, amennyiben az anya viszont meggyógyul a fiú szeretete által.)

– Ilyen borzalmas és szomorú képek nyomot hagynak a gyermek lelkében. Legjobb esetben is féltékennebbé és babonásra hajlandóbbá teszik. A nevelés célja, hogy egészséges és világosfejű embereket tenyesszen. A gyermek testi és lelki életéből tehát mindent ki kell rekeszteni, ami megnehezíti a cél elérését.”

Idézem Herczeget, aki meg Pósa szavait idézte, s jól emlékszem, Pósa előttem is hasonlóan nyilatkozott a *Himlő-utcáról*. Erre Herczeg azt mondja, hogy itt már nem is az ő kis meséjéről van szó, hanem magáról az ifjúsági irodalomról, hozzá kell tehát szólnia. Meggyőződése szerint hamis mederbe tévedt, és a végleges elizaposo-dás felé halad, amennyiben termékeit csoport-motívumok szerint lehet osztályozni: erkölcsi mesék, robinzonádák és népmesék. Az utóbbi patron-motívum még legközelebb állna az igazi irodalomhoz, ha nem volna végzetes hibája – az affektáció: ravasz számítással szimulálni a népköltéstől elválaszthatatlan naivságot.

Azt írja továbbá Herczeg, hogy a „jövendő gyermekirodalom legyen mindenekelőtt irodalom s ne végezzen pedellusi szolgálatot a tanító mellett, hanem maradjon meg a fantázia szabad birodalmának, hová a gyermek az ő reális életének (olykor bizony nagyon súlyos) gondjai elől menekülhet”. Ismer olyan házat is, „ahol a gyerekek előtt a szenvedés és a halál eshetőségeinek említését, mint valami illetlenséget, kerülik.

– Az élet elég szomorú, hadd legyen legalább a gyermekkor derűs és tiszta! Így beszélnek azok, akik a gyermekirodalomban csak a tavasznak, a madárdalnak, a verőfénynek, no meg legföljebb egypár jónevelésű tündérnek és királyfinak engednek szerepet.”

A gyermeket tehát nem kell túlságosan félteni a félelemtől. *„A bátorság nem egyéb, mint leküzdött félelem, s az út az erőhöz: a gyöngeség fölismerésén át vezet. És vannak csaták, melyeket a gyermeknek egyedül kell végigküzdenie.”* A cikk erőteljes hangjával némileg mementóként hangzik, eddig és ne tovább, mert jöhet zökkenés, vagy esés a végén.

S Herczeg, hogy állításának súlyt adjon. *Mesék* címen nemsokára egy kötet gyermekmesét adott ki, tizenöt darabot, örökbecsű remek valamennyi. Ezzel részéről el volt intézve az ügy, Pósa pedig nem felelt. Nagy elvi eltérés tán nem is volt közöttük. De Pósáról hogyan vélekedett Herczeg, azt 1914-ben így írta meg: *„Pósa mint gyermekköltő úttörő volt Magyarországon. A legelső és a legnagyobbik. Letért az addig járt utakról; visszament minden költészet ősi forrásához, a népdalhoz, és olyan új és mégis édesen ismerős hangon dalolt a gyermeknek, hogy annak egyszerre megnyílt a szíve.”*

Összeütközésükből a kirobbanó igazságok itt állnak előttünk: pedagógusok, szülők s ifjúsági írók előtt. A Pózával virágkorához ért magyar ifjúsági irodalom nem szabad, hogy megálljon és megmerevedjen, hanem az élet nagy igazságaitól vezetve haladjon és fejlődjék. Herczeg Ferenc mindenestre éles, átható fénnel világított rá jövőre útjára.

In: Akikkel találkoztam; Új Idők Irodalmi Intézet Rt. (Singer és Wolfner), Budapest, 1944.

* Részlet a VIII. Egyetemes Tanítógyűlésen tartott előadásból (1923).